

Jelölés a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére

Adatlap és útmutató

A JELÖLÉS MÓDJA

1. A szellemi kulturális örökség elemeinek felvétele a nemzeti jegyzékre a jelölési adatlap kitöltésével kérhető. Az adatlapot a megadott útmutatónak megfelelően kell kitölteni. A jelölésnek a szakmai lebonyolítást végző intézményhez (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre) az alább részletezett módon kell megérkeznie.
2. A jelölést magyarul kell elkészíteni. Egy eredeti, aláírt példányt a mellékelt dokumentációval együtt postán vagy futárral az alábbi címre kell eljuttatni:

Szabadtéri Néprajzi Múzeum

Szellemi Kulturális Örökség Igazgatósága
H-2000 Szentendre, Sztaravodai út, Pf.: 63
Tel: +36 26/502-529
Fax: +36 26/502-502
E-mail: szko@szo.hu

A jelölések szövegét, fotó és filmdokumentációját elektronikusan – CD-n vagy DVD-n – is be kell nyújtani. A jelöléseket RTF vagy DOC vagy PDF formátumban kell elkészíteni, legalább 10-es, legfeljebb 14-es betűmérettel. Az aláírt példányokat A/4-es méretben, különálló lapokon, spirállal lazán összefűzve kérjük beadni. Lehetőség van a jelölés on-line kitöltésére és beküldésére is. Az aláírt, eredeti példány eljuttatása ez esetben is kötelező. Az on-line beküldés technikai feltételeit lásd a www.szellebiorokseg.hu oldalon.

3. A jelölési lapon számos pontnál korlátoztuk a terjedelmet, megjelölve a maximális leütött karakterszámot (a szóközök nélkül). Ahol nincs ilyen határ, ott a lehető legtömörebben kell megadni azt az információt, amelyre a nemzeti bizottságnak szüksége van az értékeléshez.
4. A jelöléshez támogató leveleket és ajánlásokat lehet csatolni (pl. települési és nemzetiségi önkormányzatok, szakmai vagy civil szervezetek részéről), amelyek segíthetik a bizottság munkáját.
5. A jelölés végén szerepelnie kell a jelölő nevében aláírási joggal rendelkező személy (vagy személyek, illetve tisztségviselők) eredeti aláírásának. A több közösséget/csoportot/egyént érintő közös jelölések esetén minden egyes érintett fél felhatalmazott tisztségviselőjének aláírására szükség van.
6. A jelölési űrlap kitöltéséhez segítséget nyújthat a www.szellebiorokseg.hu oldalon található, a nemzeti jegyzékre már felvett elemek jelölési adatlapja.

JELÖLÉSI ADATLAP
A SZELLEMI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG NEMZETI JEGYZÉKÉRE
TÖRTÉNŐ FELVÉTELHEZ

FEDŐLAP

A. Az örökség-elem neve

Hagyományos halászat a Duna magyarországi alsó szakaszán

B. Az érintett közösség(ek), csoport(ok) vagy egyén(ek) megnevezése

Az Országos Kishalász Érdekszövetség (OKÉ) tagjai:

Dunagyöngye Kishalász Egyesület (Fajsz)
Gemenc Kishalász Sportegyesület (Baja)
Sárköz Kisszerszámos Halász Egyesület (Sükösd)
Szekszárd és Vidéke „Béke” Kishalászok Egyesülete (Szekszárd)

C. A jelölt örökség-elem rövid szöveges leírása

A hagyományos halászat a hal fogása saját készítésű eszközökkel a Duna folyam és mellékágai, árterületei (kisvizek) vízterületein. A Duna magyarországi - Dunaföldvár és Mohács közötti - alsó szakaszán a folyamparti településeket a Duna (későbbi Holt Duna) és Fok ágak szigetként ölelték körül, amelyek az ún. Öreg Dunával összeköttetésben álló állóvizek voltak. A Duna-parti környéket különböző kiterjedésű és mélységű vízterületek: fokok, palék és tóvá szélesedett, erdő közé benyúló vízterületek tagolják, amelyek évente többször feltöltődtek vízzel a Duna áradásai következtében. Az itt folyó ún. kisszerszámos, csónakos halászatnak részét képezi a halászattal kapcsolatos eszközöknek a készítése (csónak, milling, kece, varsa, emelőháló, dobóháló stb.), a természetnek, vízi környezetnek és a halak életterének és életmódjának az ismerete és szeretete; a halászattal kapcsolatos tevékenység megismertetése, a vízi környezet és természet harmóniájának megőrzése. A hagyományos halászatnak része a kishalászattal kapcsolatos hagyományok ápolása, rendezvények megtartása, közösségépítés, és mindezek megismertetése az ifjúsággal.

D. A jelölést beküldő neve

Országok Kishalász Érdekszövetség (OKÉ)

E. A jelölés dátuma

2013

Jelölés

1. Az örökség-elem azonosítása

1.a Az örökség-elem neve

Hagyományos halászat a Duna magyarországi alsó szakaszán

1.b Az örökség-elem egyéb elnevezése(i)

Kisszerszamos halászat

1.c Az érintett közösség(ek), csoport(ok) vagy egyén(ek) azonosítása

Azokat a halászokat nevezzük kisszerszamos halászsoknak, röviden kishalászsoknak, akik a nagyhálós hivatásos halászok mellett olyan halászeszközöket használnak, melyek lehetővé teszik olyan területek meghalászását, nádasok, bokros partszélek, kövezések, tuskós medrek, ahol a nagyhálókat nem lehet hatékonyan alkalmazni. A kishalászsok kategóriájába tartoznak a paraszthalászsok, mellékfoglalkozású halászsok és napjainkban a rekreációs szabadidő tevékenységet folytató kishalászsok.

A kisszerszamos halászsok civil szervezetbe tömörülnek. Az Országos Kishalászs Érdekszövetség 2006-ban alakult négy dunai egyesület alapításával.

Az érdekszövetség célja, hogy minden érdekeltet, egyesületet a tagjai között tudhasson az ország területén. Jelen jelöléssel magát a kis szerszamos halászsatot (kishalászsatot) kívánjuk védeni, de az örökségelem nevében szereplő „Duna magyarországi alsó szakaszán” jelző arra utal, hogy jelenleg csak a négy alapítóegyesület tagja az érdekszövetségnek, és a szakmai részletek ezen a területen élő halászsok tapasztalatai alapján kerültek kidolgozásra. Tudjuk, hogy a kisszerszamos halászs az ország egész területére jellemző, azonban azt is tudjuk, hogy esetenként kis mértékben eltérhet a szerszámkészítés és használat.

Az egyesületekben megtalálható aktív dolgozó és nyugdíjas is, akik hosszabb-rövidebb ideje szenvedéllyel és megszállottsággal ragaszkodnak, ezen szép ősi mesterséghez. Gondoskodnak a régi, sok helyen már csak a múzeumban látható, hagyományos halászs szerszámok készítéséről, alkalmazásáról és a halászs hagyományok ápolásáról. Kishalászsok eszközeinek tárháza valóságos szabadtéri múzeum. Az eszközök készítésének tudománya apáról fiúra száll.

A négy egyesület közül a legrégebbi múltra az 1956-ban alapított Szekszárd és Vidéke „Béke” Kishalászsok Egyesülete tekint vissza. Halászsati tevékenységet a Sió csatorna Sárszentlőrinc-től a Dunáig terjedő, 68 hektáros szakaszán, valamint Dunán a 1403-1520 folyamkilométer, (továbbiakban: fkm) között folytat. Jelenleg 54 fős taglétszámmal rendelkezik.

A sükösdői Sárköz Kisszerszamos Halászs Egyesület 50 környékbeli kishalászs tudhat a tagjai között. Az 1985-ben alapított egyesület a Dunagyöngye Kishalászs egyesülettel megegyező vízfelületen folytatja tevékenységét.

A fajszi Dunagyöngye Kishalászs Egyesület 1986-ban alakult. 2000-ben a Duna hasznosítására kiírt pályázaton közösen a Tolnai Halászsati Termelő Szövetkezettel 15 évre elnyerték a Duna 1492 fkm -1520 fkm közötti szakaszának halászsati jogát, ami nagy felelősséget ró az

egyesületre, mivel az élő Duna, mint egy 28 fkm-es szakaszának lettek felelős gazdái. Jelenleg 64 tagja van, amely így is az ország egyik legnagyobb ilyen jellegű egyesülete.

Az 1992-ban alakult bajai Gemenc Kishalász Sportegyesület 30 taggal rendelkezik és az 1493 fkm - 1472 fkm között folytat kishalász tevékenységet.

A négy egyesület közös célul tűzte ki tagjai érdekképviselését és a környezetvédelmet.

1.d Az örökség-elem földrajzi elhelyezkedése és elterjedtsége

A földrajzi elhelyezkedést ha egymondatban kívánjuk meghatározni, akkor az így szólna: A Duna folyam Dunaföldvár-Mohács közötti szakasza, ahol a folyam szétterül számos mellékág, holtág, valamint széles hullámtér jellemzi.

A Duna a medrét, folyási sebességét, vízszintjét, szélességét állandóan változtató-vándorló, 2850 kilométer hosszú Duna (magyarországi szakasza 417 km)– amelynek a térség csaknem a felezőjében van. A Duna-Majna-Rajna csatorna megnyitásával (1992) az Északi-tengert és a Fekete-tengert összekötő 3500 kilométeres víziút-rendszer keleti gerince. Folyásiránya, vízhozama kedvező.

A se nem enyém, se nem tied nagy folyó jóban, rosszban összeköt akkor is, ha minden más elválasztani igyekszik. A Duna melletti ember mindenütt egységes abban, hogy szereti a vizet, figyeli állandó mozgását, csodálja harmóniáját, tiszteli erejét, s időszakonként szorongással ugyan, de barátságban volt és van a folyam adta éltető-romboló állapottal.

Dunaföldvár környékén a nagy folyam – alföldi területre érven – mederesedésben jelentősen csökken, a főágról lefűződő kanyarulatok szövevénye jellemzi. A korai térképeken Dunaföldvár alatt több száz kilométer hosszban a Dunához közvetlenül – közvetetten kapcsolódó vonulat mocsaras, lápos, vizekkel, fokokkal időszakos vagy állandó vízfolyásokkal teletűzdelt területként jelenik meg. A Duna mellett természet–ember, ember–természet együttléte századokon át magától értetődő volt. Az ember együtt élt a vízzel, tapasztalati alapon alkalmazkodott, beavatkozott.

Ennek tovább élő elemeit, a Duna mindkét oldalán a lakosság nem csak múzeumokban, hanem életmódjában, szokásaiban, hagyományaiban is őrzi.

Magyarországon az átfogó vízszabályozás társadalmi–gazdasági–műszaki feltételei az 1800-as évek második felében értek meg. A nagy vízi munkák ugyanis hosszú távra készülnek, megépítésükhöz, fenntartásukhoz (!) erős államhatalom szükségeltetik.

A Duna Baja fölötti átvágásait az 1800-as évek közepén és második felében végezték. A Baja fölötti 6 átvágás a Duna medrét csaknem 60 km-rel rövidítette meg. Így jött létre például a Veránka sziget, ahol az új egyenes meder 3 km, a régi kacskaringós pedig 14,7 km. A rövidebb és mélyebb főmeder közelében nagy holtágak és mellékágak maradtak.

Így immár a korábbi Duna-meder és a belőle táplálkozó területen századok óta kialakult ágak, fokok, tavak közepes és magas dunai vízállásnál az állandó, élő közvetlen kapcsolatot az új főmederrel–ahol még nem töltődött fel–maig fenntartotta.

A szabályozást követően a holtágak mellett és az általuk körbezárt területen természetesen vízigenyes ártéri erdők alakultak, települtek gazdag növény- és állatvilággal. Ilyen Gemenc, amely egy egyedi arculatú dunai táj, Európa legjelentősebb ártéri erdejével, vizes élőhellyel, változatos növény- és állatvilággal.

Gemenc egyedisége, különlegessége ma abból következik, hogy a speciális ártéri növény- és állatvilág (mintegy 250 madárfaj) a gyorsan változó környezeti feltételek, az időnként kényszerpályán mozgó emberi beavatkozások mellett és ellenére is megtalálja életfeltételeit.

A Duna ezen a szakaszon alakítja, szétválasztja és összeköti a **Kalocsai és a Tolnai Sárközt** is. A mozgó, vándorló folyam és a folyószabályozás települések sorsát, életét, földrajzi helyét változtatta meg. A természet és az ember tette ezt a tájat széppé, egyedivé, vonzóvá, híressé. Mindkét Sárköznek – tolnai, kalocsai – gazdag a folklórja, tárgykultúrája is.

Ebben a Dunaföldvár alatti régióban a víz adta áldás a halbőség volt. Ezért a századok során az álló- és folyóvízi halászati eszközök, módszerek sok variációja alakult ki. Sajnos az utóbbi 150 évben a folyó halállománya ezen a szakaszon változó intenzitással ugyan, de jelentősen csökkent (folyószabályozás, szennyeződés, a halak életterének szűkülése, piaci viszonyok...). Ezen a környéken a folyami halászat mint szakma, mint megélhetési forrás, mint életmód mára gyakorlatilag megszűnt, Baján például a rég eltűnt Sugovica-parti halpiac és a friss, vegyes dunai halat tároló-áruló utolsó halászbárka is. Az tény viszont, hogy ezen a vidéken a halfogyasztás – a magas árak ellenére – ma is sokszorosa az országos átlagnak.

A másik jellemzője-sajátossága volt ennek a régióknak a 17-18. században a hajómalmok sokasága. A bajai Türr István Duna-híd fölött az egyik széles, régi Duna-szakaszt Malomtelelőnek nevezik, (fajsi szakaszon a malomforgó) mert ez volt a funkciója. Az acélos bácskai búzát őrlő egykori hajómalmok kitűnő minőségű lisztet állítottak elő. Olcsó hal, liszt volt, a kettőt összekapcsolták, és ezért van az, hogy ebben a régióban a hallevet hagyományosan – kalóriaértékét is növelvén – tésztával fogyasztják.

1.e Az örökség-elem a szellemi kulturális örökség mely területeit képviseli

- a) szóbeli hagyományok és kifejezési formák, beleértve a nyelvet is, mint a szellemi kulturális örökség hordozóját,
- b) előadóművészetek,
- c) társadalmi szokások, rítusok és ünnepi események,
- d) a természetre és a világegyetemre vonatkozó ismeretek és gyakorlatok,
- e) hagyományos kézművesség;

2. Az örökség-elem leírása

2.1. A hagyományos halászat

A magyarok honfoglaló ősei, halászó-vadászó félnomád életmódjuk folytatásához a vizek mentét keresték, ahol bőséges hal zsákmány is kedvező életfeltételeket biztosított. Különösen alkalmas volt erre a solti lapály, a történelem előtti Duna meder, a szerteágazó mellékágaival, ahol a Megyer törzs, Árpád nemzetsége szállta meg ezt a vidéket. Anonymus által idézett „Nagy-sziget” ez a táj volt. A szállások helyén vagy közelükben a megtelepedésre alkalmas magaslatokon falvak létesültek, ezek közül Árpád leszármazottainak nevét őrzi: Fajsz, Solt, Taksony, Tas települések. A kisszerszámos halászat a magyarság kultúrájának szerves része, s mint ilyen egész történelmén végig vonul. A Duna szabályozásával, kanyarjainak átvágásával az egykori halbőség egyre csökkent, a halászat egyre speciálisabb eszközöket kívánt, egyes halfajok kipusztultak, átalakult a dunai partszakasz. A Duna nemzetközi vízi úttá lett. A kisszerszámmal történő hagyományos halászat azonban a családok férfitagjai által továbbra is megmaradt.

A magyar néprajz legalaposabban kutatott „ősi foglalkozása”, mely bármennyit változott is az elmúlt századokban, különösen a 19. századi ármentesítő munkálatok hatására, a halfogási elvek, a szerszámkészítés- és használat igen sok rész-elemét „szinte napjainkig” megőrizte, s ez a „recens” tanulmányozhatóság tette lehetővé a folyamatos magyar kutatásokat.

2.2. A jelenlegi kisszerszamos halászat tevékenységi formái és módszerei:

A jelenleg engedélyezett módszerek és eszközök az alábbiak:

- Dobóháló
- Kece
- Varsa
- Milling
- Emelőháló

Az eszközök fejlődése, a használat módosulása részleteiben megtalálható a felterjesztés mellékletében.

Általánosságban azok az eszközök maradtak fenn, melyek speciális helyismeretet és szaktudást igényelnek, nem szükséges a használatukhoz több ember és nagy terület.

A kisszerszamos halászok ismerik az összes napjainkban tiltott szerszámnak minősülő halász eszközt is, de ezeket nem használják.

2.3. A kisszerszamos halászat kézművessége:

Ezen ősi mesteréghhez hozzátartozik a különböző szakmák ismerete és felhasználása. Jellemző a kisszerszamos halászokra, hogy eszközeiket saját maguk készítik, csónaktól a szerszámkötésen át az eszközök összeállításáig. Ebből következik, hogy nemcsak tájegységekként, de szinte családonként eltérnek egy kicsit az egyes halászszerszámok. Ez az egy életen át felhalmozott tudás és tapasztalat öröklődik később apáról fiúra.

2.4. A kisszerszamos halászat kultúrája

A halászat, mint ősmesterséghez archaikus hiedelmek kötődnek. *A nemek szerinti munkamegosztás szerint* ezt a munkát, s a hozzá fűződő tevékenységeket (eszközkészítés, feldolgozás, értékesítés) csak férfiak végezték, végezheték. (A nők – újabban – legfeljebb a hálókötésben segíthettek, valamint a zsírban sült halat készíthették.) Tájéunkon a közelmúltig csak férfiak végezték a hal fogásán kívül annak feldolgozását, kibevezését, besózását, felfűzését, füstölését, vagy parázson agyagban történő megsütését, de a halászlé főzését is.

A gyermekeknek könnyebb a helyzetük, mert a szülők a tudást szívesen adták, adják át a gyermekeik részére, és az idő múlásával a gyermeki segítség sem elhanyagolható. A múltban, amíg megélhetés részét biztosította a mesterség a gyermek korának megfelelő segítséget nyújtott a szülő számára, eleinte kisebb egyszerűbb feladatokat kapott, majd később az önállóság útjára lépett, közben szisztematikusan vette át a tudást szüleitől. Napjainkban a kisszerszamos halászat inkább hagyományörzés és kikapcsolódás, mint sem megélhetési célú foglalkozás. A fiatalság tanítása is e szerint változik, nem kényszerű, gyakran előfordul, hogy családon kívüli tanítvány kerül a mester kezei közé.

A hal, mint étel

A múltban a halász megélhetési céllal űzte a mesterségét, míg napjainkban a kisszerszamos halász kedvtelési céllal folytatja ugyanezt. Egy azonban közös a múltban és a jelenben a halász asztalára gyakran kerül halból készült étel, melynek elkészítését a rendszeres gyakorlás során tökélyre fejlesztett. Ennek nyomán néhány gondolatot érdemes felvázolni a halászat – a hal – és a hal mint étel kapcsolatáról, fejlődéséről.

A magyar halfogyasztási hagyományok döntően a pontyhoz kötődnek, a hazai piacon a jelenlegit lényegesen meghaladó mennyiségű ponty is értékesíthető volna.

A ponty húsa rendkívül ízletes, fehérjetartalma magas, zsírtartalma más halak húzához viszonyítva közepesnek mondható. A fogyasztók általában a minél kevesebb pikkellyel borított testű pontyokat keresik. Mivel fogyasztása sajátos konyhai hagyományokkal rendelkezik, forgalmazásának módjával szemben is sajátosak a követelmények. Más halfajoktól eltérően, a ponty értékesítésében nem várható a feldolgozott, konyhakész termékek részarányának lényeges növekedése, a jövőben is az élő ponty fogja uralni a piacot. A természetesvízi halászat fenntartása lehetőséget biztosít arra, hogy a pontyon kívül egyéb legalább olyan ízletes halak kerülhessenek a magyar családok asztalára. Nem mindegy, hogy milyen halból főzzük a halászelevet. A halászok természetes vízi halakat részesítik előnyben.

2.5 A halászzal kapcsolatos hiedelmek

Ebben a fejezetben néhány halászzal kapcsolatos hiedelmet, szokást szeretnénk feleleveníteni, természetesen a teljesség igénye nélkül.

Minden kisszerszámos halász tudja, hogy mikor érdemes kimenni a Dunára vagy a Sióra halászni. Ismerik a vízjárást, az áradás és az apadás idejét. Tudják, mikor várható eső, zivatar. *Eső mindig Máriagyűd felől volt várható. A gyűdi Mária küldte az időt. Ha a gerjени harangszó áthallatszott a Dunán, jó idő ígérkezett.*

Népi hiedelmek, közé tartozik, hogy a háborgó Dunát a beléje dobott söprűvel lehetett lecsillapítani. (A söprű a boszorkány eszköze.)

Az Alsó-Dunamente két partja népének népdalszövegeiben igen sokszor szerepelnek a folyók nevei (Duna, Horgas, Bába). Sőt néha a halászatra is utalnak, leginkább a víz és a hal szexuális szimbolikus jelentése miatt.

1. *Átalmönnék én a Dunán, nincs ladik,
Möggkérdozném, a babám, hogy hol lakik,
Átalmönnék, de a révész nem visz át,
Így hát, babám, sose látjuk mi egymást.*
2. *De szeretnék arany hallá válni,
Sárpilistól Bábaig úszkálni
Rátalálnék babám hálójára
Elbúcsúznék tőle utoljára.*

Tilalom: A halászni induló ember nem mondhatja meg senkinek, hova és miért megy. Tilos megszólalnia, beszélnie, némán kell kimennie a halászó helyre. Ezért tilos jó fogást is kívánni a halásznak.

Előjel: *Ha a halász útközben (amikor halászni megy) nővel találkozik, nem lesz szerencséje.* (Akár vissza is fordulhat.)

Előírás: A hal megengedett étel böjt idején: pl. pénteken, karácsony estéjén.

2.6. A kisszerszámos halászat és természetvédelem

A kisszerszámos halászat teljes egészében a természetes élővizeken zajlik, ezért a halász sok szállal kötődik a természethez. A hatékony halfogás érdekében ismernie kell a halak életét

életciklusait, táplálkozási szokásait, szaporodásukat és ívó helyeiket. Ismernie kell továbbá a vízjárás változásainak hatását a halak fellelhetőségére, a vízállás változásával mikor, hol, s milyen hal található, és milyen szerszámmal, eszközzel érdemes az adott időszakban halászni. Mindez egy nagyon finoman összehangolt rendszerben történik, melyet a halásznak állandóan figyelnie kell, hogy a legoptimálisabb halászati módot és helyet válassza a zsákmányszerzésre. Ezért a legkorábban észleli a természetben végbement változásokat, mintegy érzékelője a végbement legapróbb változásoknak. Különösen érzékenyen érintik a negatív folyamatok, például a környezetszennyezés, a rendellenes időjárási viszonyok. A vizek élővilágának és a halállomány fenntarthatóságának érdekében minden kishalász nagyon odafigyel a természetes környezetre, azt nem változtatja meg, és nem végez olyan tevékenységet, amely a természetet károsan befolyásolná.

Az egyesületek rendszeresen végeznek hulladékgyűjtést és takarítást az általuk látogatott Duna partokon, különös tekintettel a plasztik hulladék eltávolítására, melyhez az egyesületek tagjai, halásztársaink biztosítják a szállítóeszközt, az önkormányzatok, pedig a tároló kapacitást.

3. Érvelés a nemzeti jegyzékre való felvétel mellett

A ma embere előtt ismert, hogy az emberiség ősi történetében az élelem megszerzésének fontos területe volt a gyűjtögetés és vadászat mellett a halászat is. Az évezredek történelmének gyakorlataként ez a tevékenység napjainkban is fennmaradt, amely tevékenységet a Magyarországon átfolyó nemzetközi vízi út alsó szakaszán – élelemszerzés céljából – művelik.

Ez a mesterség apáról fiúra száll. De a modern életvitelből adódóan a tudásanyag átörökítése a következő generációk számára, egyre nagyobb nehézségekbe ütközik. Többek között, e problémák elősegítésére született meg ez a jelölő nyomtatvány is, hogy közelebb hozza az érdeklődő ifjú generációhoz ezt a hagyományt.

Remélhetőleg pár évtized múlva, nem csupán múzeumokban láthatók majd a halászzal kapcsolatos eszközök, fényképfelvételek, valamint nem csak néhány könyv, tudományos cikk, tanulmány ad majd tájékoztatást a hagyományos halászatról.

A nemzeti jegyzékre való felkerüléssel ez a tevékenység élő valósággá válik, lehetőséget teremtve annak a mindennapi gyakorlatban való megismerésére, e tudásanyag szélesebb körben való megismertetésére. Az örökség köznyilvánosságra hozása segíthet e szellemi-kulturális örökség szélesebb művelésében és megjelenési formáinak további fejlesztésében.

4. Megőrzéssel kapcsolatos intézkedések (lásd N. 3-as kritérium)

4.a Jelenlegi és korábbi erőfeszítések az örökség-elem megőrzésére

Az ősi élővízi halászatot egyre inkább kiszorítja a mesterséges haltenyésztés, a halastavakban használt technológiák, speciális halászeszközök és halászati módok. Kihal az a generáció, amely még ismeri a mesterszavakat, az ősi halász eszközöket és halászati módszereket, a halász életformát, a valamikori paraszt-halásztudást és hagyományokat. A műgyanták és műanyagok megjelenésével teret hódítanak a műanyag csónakok, szemben a halász környezetében megtalálható természetes csónaképítő nyersanyagok használatával. Valamikor a halászberek maguk készítették vízi járműveiket, halász szerszámaikat. Ez a tudás még él, azonban ha nem teszünk valamit a hagyományok megőrzése érdekében, lassan ez a tudás elenyészik, elhal. Ennek megakadályozására az egyik mód halász egyesületek létrehozása,

ahol az azonos érdeklődésű és szenvedélyű halászberek rendszeresen találkoznak, kicserélik tapasztalataikat és tudásukat. Fontos, hogy a kisszerszamos természetes vízi halászat jogi feltételei fennmaradjanak, stabilizálódjanak, és hozzájáruljanak a természetes vizek ökológiai egyensúlyának fenntartásához.

Fajszon 1986. szeptember 6-án megalakult a Dunagyöngye Kishalász Egyesület tagjainak részvételével és közreműködésével, a fajszi önkormányzat támogatásával létrejött a Duna parton egy Kishalász Múzeum, amely nem csak helyi érdeklődésre tarthat számot, de látogathatják a Fajszon rendszeresen kikötő dunai személyhajók utasai is. Célunk, hogy több fórumon ismertessük meg a kishalász életformát, tevékenységet, szerszámokat az ott megjelenő érdeklődőkkel.

Tolnán, 2010. május 26-án átadásra és vízrebocsátásra került az egyesületünk tolnai tagjai által épített halászbárka replika, mely ugyan nem funkcionális, külsőre azonban hűen követi a valamikori, és Tolnán mindig jelen lévő díszesen faragott orrtökés halászbárkák hagyományait.

A fajszi Dunagyöngye Kishalász Egyesület 2012-ben kisszerszamos halász tanfolyamot szervezett 51 fő részvételével a tatai Jávorka Sándor Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Szakközépiskola együttműködésével, a vizsgát, valamennyi, az ország minden részéből érkező résztvevő sikeresen letette. A tanfolyam tematikájában szerepelt a környezetvédelem, a halak biológiája és felismerése, a hálókötés és háló javítás alapjai.

2008. szeptember 19-én megalakult az Országos Kishalász Erdekszövetség (Fajszi), amely egységbe szándékozik tömöríteni az országban létező kishalász egyesületeket és csoportokat. A célja, hogy hatékonyan, egységesen képviselje a kishalászok érdekeit.

A kishalászat fennmaradásáért és szélesebb körű megismertetéséért hathatós támogatást nyújt Fajszi önkormányzata úgy eszmei, mint anyagi téren, a rendszeresen tartott halászgülések és összejövetelek, szakmai előadások megtartásához, valamint a halászmúzeum működéséhez helységet biztosít, a halászat ismertetését integrálja a község idegenforgalmi programjaiba.

A Bajai Hajómalom Egyesület szervezésében széleskörű civil támogatással létrejött a Bajai Halászlé Mini skanzen, egy interaktív létesítmény, mely bemutatja az egykori halászlé életét, eszközeit. A Sugovica és a Duna találkozásánál, a Türr István emlékmű szomszédságában, csodálatos természeti környezetben található. Felavatták 2011. október 1-jén. A nagy létszámú érdeklődők, látogatók többsége általános iskolás korosztályú.

A Jánoska – eresztés a bajaiak múltjából eredő ünnep, a „vízen járók” védőszentje, Nepomuki Szent János emlékére. „Jánoska” Baján nagy tiszteletnek örvend, ezért minden május közepén a Dunamenti városrészből, Szentjánostól a város főteréig.

2012-ben a 17. alkalommal rendezték meg a Bajai Halfőző Fesztivált, amely igazi népi ünnepéllé nőtte ki magát. A Szentháromság téren, a környező utcákban és a Petőfi szigeten több ezer bográcsban rotyog a bajai halászlé, melyet hasonlóképpen főznek a magyarországi Duna alsó szakaszán. A négynaposra duzzadt Halfőző Fesztivál azonban nem csak a halfőzésről szól, programok, színpadi események sokasága várja az idelátogatót.

A Duna jobb partján az 1506. folyamkilométernél immáron 25 éve minden évben Magdolna napkor megrendezésre kerül (Fadd-Dombori) az Alta Ripa halfőző verseny 200-300 fős részvétellel, ahol szintén a Dunát és a Duna adományát, a jó halászlét ünnepeik.

Országosan és nemzetközileg is elismert népi halászlé gyűjtemény tekinthető meg a bajai Türr István Múzeum „Élet a Dunán” című állandó kiállításán, mely bőséges és kimerítő anyagával minden igényt kielégítően mutatja be a halászlé által használt szerszámokat és eszközöket, a hagyományos halászlé életformát.

A Bátán élő emberek egyik legfontosabb megélhetési forrását évszázadokon keresztül a halászlé jelentette.

A hajdani halász-pákász falvak lakossága egyszerű, általában három osztatú - elsőház, szabadkéményes konyha, „hátúsó” ház - lakóépületekben éltek. A sár-, illetve földfalú nyeregtetős nádfedeles házak többnyire az utcavonalra épültek, kétszárnyú deszkakapu és kerítés zárta a portát az utca felől.

A Halászház épülete ideális helyszín a vízből élők életmódjának a bemutatására, ezért itt rendezte be a Bátai Önkormányzat a halászati állandó kiállítást 2004 évben.

A Bátaiak a múltban kisszerszamos halászok voltak. A „kis” jelző nem az eszköz méretére utal, hanem arra, hogy nem szükséges halászcsapat egy-egy szerszám használatához, egy vagy alkalmilag társult egy-két ember teherbírására voltak méretezve.

A ladik oldalához kötött bárkában szállították a halat haza. Ezeknek, az eszközöknek a nagy része megtekinthető a Halászház szerszamos kamrájában, ahol a szerszámok mellett korabeli képek idézik a halászat hangulatát.

4.b A megőrzés tervezett lépései

Fontos megemlíteni még a célok között a hagyományőrzést is. Jelentős szerep jut az egyesületeknek abban, hogy a kishalászat hagyományos formáit, eredeti arculatát megőrizték, életben tartásuk a jövő generációi számára. Az egyesületekre háruló legfontosabb feladatok egyike az öreg, magas színvonalú elméleti és gyakorlati tudással rendelkező egyesületi tagok tapasztalatának a fiatalabb kishalászok számára történő átadása. A „hagyományőrzés” kapcsán meg kívánjuk jegyezni, hogy nemcsak az egyesület tagjai (és a lehetséges utánpótlás: a kisszerszamos halászat iránt vonzalmat érző fiatalok) körében, hanem a nemzeti kulturális örökség szerves részét jelentő hagyományos élelemszerzési technikáknak, a csak gyakorlati bemutatókon megismerhető „tapasztalati tudásnak” az iskolás gyermekek és a felnőttek körében való, ismeretterjesztő igényű népszerűsítését is fontos feladatának tekinti az érdekszövetség, és tagjai az egyesületek.

Az idők folyamán jellegzetes kishalász önbizalomtól, büszkeségtől duzzadó öntudat alakult ki, ők tartották magukat „igazi” halászoknak a speciális ismereteik, szerszámaik és tudásuk miatt. A kishalász sokféle szerszámmal rendelkezik, amelyek közül mindig a körülményeknek, vízállásnak legmegfelelőbbet használja. Az eszközkészítés és használat együttesen jelentette a halásztudást. Természetesen a szerszámaikat a változó körülmények hatására állandóan módosította, változtatta, az újabb anyagokat elfogadta, és eszköztárába beépítette. Ez a tudás és tapasztalat a társadalom eszmei vagyonának része, és nem szabad hagyni, hogy veszendőbe menjen.

A találkozókön és összejöveteleken tudatosítjuk a környezetvédelem fontosságát a fauna és flóra, a természetes vízi élőhelyek védelmét és annak fenntarthatóságát.

Lépéseket tettünk a természetes ívó helyek revitalizációjában, közös erőfeszítéssel még több ívó helyet tudnánk helyreállítani pályázatokon való részvétellel, az elzárt holtágak, kobolyák megnyitásával.

Sok ember szemében a kishalászok egyelőre a vizeket könyörtelenül kizsákmányoló rabszolgákkal. Ez a tévhit sajnos az információ hiányából fakad. Célunk ezeknek, a feszültségeknek a feloldása, szorosabb együttműködés a horgászokkal és horgászegyesületekkel, hiszen a horgászat is a kisszerszamos halászat egyik ága.

Kishalász tanfolyamok további szervezésével kell továbbadni a kishalász tudást. Erősíteni kell a kishalász egyesületek és csoportok közösségi tudatát közösségi programok, Szent Jakab napi rendezvényekkel, halfőző versenyek, esetleg országos kishalász napok szervezésével. Fenn kell tartani a kapcsolatot a halászzal kapcsolatban álló intézményekkel, civil szervezetekkel. Célul kell kitűzni a halász hagyományok megőrzését.

Figyelemmel kell kísérni a jogszabályváltozásokat különös tekintettel az új halászati törvényre, a pályázati lehetőségeket a természetes szaporodásra alkalmas helyek, holtágak

revitalizálására, az így fellelhető anyagi forrásokat felhasználni az ívó helyek, kíméleti helyek létrehozására, haltelepítésekre.

A halászati törvény értelmében a kishalász törvényes keretek között kistermelői tevékenységet is folytathat, a megfogott halat értékesítheti is, megteremtve a kapcsolatot a halász és a lakosság között. Így az emberek hozzájuthatnak jó minőségű, őshonos halfajokhoz. Talán a nyaralóhelyeken a dél-amerikai származású hekk és a távol keleti tenyésztett pangasius halfajok mellett újra feltűnhet az össze nem hasonlítható jó ízű magyar sült keszeg, vagy nemes halainkból is kerülhet a hétköznapi magyar ember asztalára.

Célunk halászati bemutatók szervezése melyeket gasztronómiai programmal kiegészítve (szabadtéri halfőzés) szélesebb rétegeket lehetne megismertetni ezen ősi kultúránkkal.

4.c A megőrzést veszélyeztető, akadályozó tényezők, a közösségi védőintézkedések korlátai

2013-ban megjelenik az új halászati törvény. Az igen magas létszámú horgásztársadalom jelentős lobbizást folytat a kisszerszamos tradicionális halászat eltörlésére. Fontosnak tartjuk, hogy a halászati törvényt befolyásoló szakértők hallassák véleményüket, és reális kép alakulhasson ki a jogalkotókban a kishalászat létjogosultságáról. Az előzetes törvénytervezet szerint ésszerű korlátozások várhatók, de a kisszerszamos halászat létét egyelőre nem fenyegeti a teljes megszűnés veszélye.

A Duna Magyarország területén állami tulajdonban van, a halászat állami engedélyhez van kötve. Jelenleg a kisszerszamos halászat nem szerepel a halászatról és horgászatról szóló 1977. évi XLI. Törvény pályázatadási és haszonbérbeadásának preferált feltételei között, az iparszerű halászat nem különül el – jogi tekintetben – a hagyományos halásztól. Az állam, önkormányzat nem, vagy csekély támogatást nyújt a hagyományos halászat eszközeinek készítésére, a tevékenység bemutatására, a hagyományok ápolására.

A hagyományos kisszerszamos halászat, mint tevékenység népszerűsítése és hagyományainak ápolása nemcsak szellemi örökségvédelmi, hanem kulturális és turisztikai szempontból is indokolt. Ezért lenne szükséges a tényleges, hagyományos halászat megismertetésére, infrastruktúrájának, szervezési feltételeinek megteremtésére támogatási pénzeszközök biztosítása.

Napjainkra a halászati szakképzés megszűnt, amit a szakiskolákban újra kellene indítani.

4.d A jelölő fél, esetenként az érintett önkormányzatok, valamint a közösségek, csoportok és egyének elkötelezettségének mértéke és megnyilvánulási formái

Szerencsére a Paks-Baja Duna-térség önkormányzatai tisztában vannak a hagyományos halászat ősi módszereinek jelentőségével, valamint azzal a ténnyel, hogy a térségben élő nagyszámú embernek nyújt tartalmas szabadidőtöltést is. Ezért számíthatunk a térség helyi önkormányzatainak támogatásra, melyet a 2011. november 21-én Fajszon rendezett, „A kisszerszamos halászat múltja- jelene-jövője” című szimpóziumon kifejezésre is juttattak. Szoros kapcsolatot ápolunk a bajai Türr István Múzeummal is.

2015-ben lejár az Országos Kishalász Érdekszövetség működésében érintett Duna-szakasz bérleti szerződése is. Keresni fogjuk a kapcsolatot a többi érdekelt féllel, úgymint a Horgászszövetség (MOHOSZ), Tolnai Dunáért Közhasznú Egyesület, hogy közös pályázat keretén belül elnyerjük a jogot a következő bérleti időszakra.

A jelöléssel kapcsolatos adatok

5. A közösség részvétele a jelölésben és hozzájárulása a felterjesztéshez (lásd N. 4-es kritérium)

5.a A közösségek, csoportok, egyének részvétele a jelölésben és hozzájárulása a felterjesztéshez

A 2011 október 11.-én tartott „Halászat múltja jelen jövője” fajszi konferencia után az egyesületi tagok fejében körvonalazódni kezdett a hagyományos kishalász tevékenység és - tudás nemzeti jegyzékre történő felterjesztésének a gondolata.

Az Országos Kishalász Érdekszövetség 2012. január 21-i közgyűlésén Kothencz Kelemen néprajzkutató a Szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékéhez vezető út címmel tartott előadást, ismertetve a jelölés menetét, a felterjesztés elkészítésének lehetséges módszereit.

A Szellemi Kulturális Örökség nemzeti jegyzékére történő felterjesztést az Országos Kishalász Érdekszövetség tagjai határozták el és a jelölő nyomtatvány elkészítését közösen végezték.

A jelölés elkészítésében az Országos Kishalász Érdekszövetség (OKÉ) tagjai vettek részt: a Dunagyöngye Kishalász Egyesület, a Gemenc Kishalász Sportegyesület, a Sárköz Kisszerszámos Halász Egyesület és a Szekszárd és Vidéke „Béke” Kishalászok Egyesület.

2012. november 21-én, előkészítő megbeszélésen aláírásukkal és a jelölést támogató igenlő szavazatukkal kinyilvánították, hogy egyetértenek a nemzeti jegyzékre történő felterjesztéssel és egyben az Országos Kishalász Egyesület vezetőjét, Csere Lajost jelölték meg a felterjesztés aláírójaként.

A jelölés elkészítését helyi szinten összefogta és koordinált az Országos Kishalász Egyesület vezetője, Csere Lajos. Ezzel egy időben a kishalász egyesületek kijelölték azokat a személyeket, akik a felterjesztéshez kapcsolódó munkát összefogják és képviselik az egyesületüket a megbeszéléseken.

Az előkészítést, az anyagok összegyűjtését munkacsoport irányította. A munkacsoport tagjai úgy lettek kiválasztva, hogy a kisszerszámos halászat területét kiválóan ismerő szakemberekből álljon, akik egyúttal aktív művelői ezen ősi mesterségnek.

Az előkészítő megbeszélésen a munkacsoport tagjai között Csere Lajos elnök vezetésével szétosztották a feladatokat. Minden egyesület egy adott pont kidolgozásáért volt felelős.

2013. január 19-én, február 23-án március 23-án április 20.-án munkamegbeszélések zajlottak. A megbeszélések kivonataként Holczmann Tamás megszerkesztette a már megírt fejezeteket, majd az újbóli egyeztetések során megbeszélésre kerültek az egyes fejezetekben történt változások. Így készült el a dokumentáció vázlata, majd ennek összegzéseként készült el a jelen felterjesztési anyag. A munkacsoport tagjai egyesület szerinti megoszlásban: Csere Lajos kocsmáros vállalkozó (az OKÉ elnöke), Koncz Ákos ny. tengerész kapitány, Varga Károly nyugdíjas műszaki vezető (Dunagyöngye Kishalász Egyesület), Konyár Zoltán okl. építőmérnök (Gemenc Kishalász Sportegyesület), Berta János magánvállalkozó (Sárköz Kisszerszámos Halász Egyesület), Holczmann Tamás és Kovács József ny. rendőr (Szekszárd és Vidéke „Béke” Kishalászok Egyesület).

Szakmai anyagok elkészítésében, szakértelmével rész vett a dokumentum elkészítésében Dr. Bálint József Címzetes Főjegyző Bába jegyzője, Dr. Fehér Zoltán tanár néprajzkutató, Dr. Faludi Gábor ny. főiskolai docens, Dr. Galambos Károly jogász volt szakállamtitkár, Kothencz Kelemen néprajzkutató.

Ezúton is szeretnénk köszönetet mondani a tájegység egyéni alkotóinak, hogy a dokumentációhoz szükséges anyaggyűjtéssel, valamint ismeretek átadásával, egyes részek szövegezésével segítették a jelölők munkáját.

A jelölés mellékletében becsatolt filmet Szógyi László (Dusnok-Fajsztv) készítette

5.b Szabad elhatározásból fakadó, előzetes és teljes körű tájékoztatáson alapuló beleegyezés.

A kishalász egyesületek képviselői határozataikban támogatták a jelölést és egyben az Országos Kishalász egyesület vezetőjét, Csere Lajost jelölték meg a felterjesztés aláírójaként. A jelöléshez hozzájárult a négy egyesület.

A jelölés elfogadását a kishalászok közössége egyöntetűen megszavazta (a közgyűlések határozatait az Országos Kishalász Érdekszövetség közgyűlési jegyzőkönyvei tartalmazzák, valamint a jelölésről szóló döntés a négy egyesület tagjainak akaratát teljesíti meg.)

A felterjesztési anyag elkészültét követően a közgyűléseken tájékoztatásra került a kishalászok számára, melyet azok ellenvélemény nélkül elfogadtak és tudomásul vettek.

Az egyesületek éves közgyűlésein az egyesületek tagjainak tájékoztatása megtörtént, valamint, kihirdetésre került a szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékére való felterjesztés aktuális állása.

5.c Az örökséghez való hozzáférés szabályainak alkalmazásáról szóló nyilatkozat

6. Dokumentáció

6.a Csatolandó dokumentumok mennyisége

1 db Részletes dokumentáció melléklettel, 36 db. fotó, 2 db. DVD, 2 db. térkép

6.b Szerzői jogokról való lemondás

Csatolva a fényképek ill. a video készítőinek lemondó nyilatkozata.

6.c További források listája:

Válogatott bibliográfia a Duna alsó szakaszának hagyományos halászatáról

Andrásfalvy Bertalan: A sárköziek gazdálkodása a XVIII. és XIX. században. (Dunántúli Dolgozatok 3.) Pécs, 1965

Andrásfalvy Bertalan: A Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig. Szekszárd, 1976.

Bárth János: A Kalocsa környéki árendás halászat néhány történeti emléke. Néprajzi Közlemények XIV. 3-4. 1969. 155-163.

Csalog József: A Tolna megyei Sárköz népi halászata. Néprajzi Értesítő XXXII. 1940. 233-249.

Felvidéki István: Halászok, halászat, termelőségvetkezett. Jubileumi összeállítás a Bajai Új Élet Halászati Termelőségvetkezett történetével. Baja, 1972.

Felvidéki István: Halászat a Dél-Dunán. Baja, 1974.

Herman Ottó: A magyar halászat könyve I-II. Budapest, 1887.

Jankó János: A magyar halászat eredete. Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása I. kötet, 1-2. rész, Budapest – Leipzig, 1900.

Kovács Aladár: Adalék a tolnamegyei Sárköz régi halászatához. Néprajzi Értesítő V. 1904. 299-309.

Lukács Károly: Viza halászat Tolnán 1800-ban. Halászat 41. évf. 3. sz. 1940. 22-23.

Révfalviné Kern Zita: A paksi halászat szakszókincse. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 52.) Budapest, 1992.

- Solymos Ede: Bérlő és szövetkezeti halászat a Duna alsó szakaszán. *Ethnographia* LXVI. 1955. 445-470.
- Solymos Ede: Halászélet a Duna magyarországi szakaszain. *Ethnographia* LXX. 1959. 407-430.
- Solymos Ede: Nagybaracscai halászat. *Népkutató Füzetek* II. 3-4. sz. Kecskemét, 1962. 54-73.
- Solymos Ede: Dunai halászat. *Népi halászat a magyar Dunán*. Budapest, 1965.
- Solymos Ede: Adatok a pécsi és mohácsi halászcéh történetéhez. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 1967. Pécs, 1967. 183-191.
- Solymos Ede: Typenkatalog des Fischereisammlung des Türr István Museums zu Baja. *A bajai Türr István Múzeum halászati gyűjteményének típuskatalógusa*. *Cumania* II. Kecskemét, 1974. 15-74.
- Solymos Ede: Bérlőhalászat a Dunaföldvár-bátai Dunaszakaszon. In: Székelyné Körösi Ilona (szerk.): *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1994*. Kecskemét, 1995. 63-68.
- Solymos Ede: A Közép-Dunai halászszövetkezetek megalakulása. *Cumania* 19. Kecskemét, 2003. 153-193.
- Solymos Ede: Élet a Dunán. A halászok, vízen járók élete Baján és környékén. *A Türr István Múzeum Élet a Dunán* című kiállításának vezetője. Baja, 2004.
- Solymos Ede: Dunai halászat. *Hagyományos halászat a magyar Dunán*. Budapest, 2005.
- Solymos Ede: Sugovicán innen – Dunán túl. (*Bajai Honpolgár Könyvek* 4.) Baja, 2007.
- Solymos Ede – Solymosné Göldner Márta: A kalocsai érsekuralalom halászati szerződésai 1725-1916. *Cumania* 5. Kecskemét, 1978. 43-96.
- Solymos Ede – Solymosné Göldner Márta: A tolnai halászcéh. *A szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve VIII-IX*. Szekszárd, 1979. 133-177.
- Solymos Ede – Solymosné Göldner Márta: Győri halkereskedők Baranyában a 18. században. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 213. Pécs, 1979. 271-284.
- Solymos Ede – Solymosné Göldner Márta: A bajai halászcéh. *Cumania* 8. Kecskemét, 1984. 377-436.
- Solymos Ede – Szilágyi Miklós: Halászat. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz*, II. Gazdálkodás. Budapest, 2001. 104-191.
- Szilágyi Miklós: Egy tolnai halász mondja. *Dunatáj* II. évf. 3. sz. Szekszárd, 1979. 61-70.
- Szilágyi Miklós: A sárközi halászat bekapcsolódása a nemzeti piacba. Egy győri halkereskedő-vállalkozó konfliktusai. In: Hofer Tamás (szerk.) *Történeti antropológia*. *Antropológiai írások* 8-10. sz. Budapest, 1980. 336-351.
- Szilágyi Miklós: Az „ősi ártéri gazdálkodás” elméletéhez. *A szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve X-XI*. (1979-1980). Szekszárd, 1982. 299-312.
- Szilágyi Miklós: Bérlőhalászat a Dunaföldvár-bátai Dunaszakaszon. In: Székelyné Körösi Ilona (szerk.) *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében*. Kecskemét, 1994. 63-68.
- Szilágyi Miklós: Bátai halászat. (*Múltunk cserepei* 3.) Bába, 2007.
- Szilágyi Miklós: *A népies halászat, vadászat és gyűjtögetés lexikona*. Debrecen, 2008.

2.2. A jelenlegi kisszerszámos halászat tevékenységi formái és módszerei:

Rekesztő halászat

Passzív halászati módszer, amely a halak útjának elrekesztésén valamint iránytartó tulajdonságán alapszik, vagyis azon, hogy a hal, ha akadályba ütközik, általában csak akkor változtat irányt, ha „meggyőződött” arról, hogy az leküzdhetetlen. Így a rekesztő szerszámok tölcészerűen keskenyedve vezetik a halat a tulajdonképpeni halcsapdába, ahonnan az már nem tud megszökni.

Két alcsoportja van:

Terelő szerszámok: melynél valami fogórészbe terelődik a hal, például:

- rekesz, rekeszvarsa,
- vejsze,
- varsa.

Ezek legkezdetlegesebb formája a vízbe helyezett rőzseköteg vagy szalmacsomó, amely közé besodródik a hal, és ott megbújik, ezután a halakkal együtt kiemelhető. Ilyet használnak a székely cége nyílásában. Ebből fejlődtek ki a *varsák* vagy *vejszék*. Ezek anyaguk szerint lehetnek vessző- és hálóvarsák, szerkezetük alapján dobvarsák és szárnyas varsák. Gyakran csalit is tesznek beléjük, ami odacsalja a halakat.

A magyar vejsze jogosan követelheti magának, hogy magyar történeti halászszerszám legyen, mely egykoron királyok adományát képezte.

Rendesen fallá összekötött nádból, ritkán vesszőből való s szilárdan le van verve.

Részei: a *lésza*, mely az elrekesztett víz szélességéhez képest, kisebb-nagyobb távolságra, sővénszerűen nyúlik s a halnak útját állva, ezt arra kényszeríti, hogy átbúvót keressen.

Az átbúvó egy tévesztő, mely – akár víz mentében, akár ellenében jöjjön is a hal, prédául ejti. Ez a *vejsze feje*, melynek részei a *kürtő*, amelyben a hal megfogódzik; a *nagypelőce*, mely a halat tereli; a *kispelőce* hasonlóképpen; az *udvar*, amelybe a hal legelőször betéved, hogy utóbb a *kürtőbe* jusson és fogva legyen.

A *lésza*, amelyhez egyfelől a *nagypelőce*, másfelől a *kispelőce* idomul úgy, hogy a hal mindkétfelől négy irányban kísértheti meg az átbúvást; de mindannyiszor az *udvarba* kerül. Itt körülúszva mindig arra tart, amerre a legtágasabb tér nyílik, ahol átbúvik s a *kürtőbe* kerül. A kürtőben azután körülúszkál; de élben állván a szűk átbúvó, ezt sohasem találja meg. A halász a merítő szákkal a kürtőbe nyúl, s kifogja a bennszorult halat.

Ott, ahol egy tavat vagy széles vízfolyást kell vejszével elrekeszteni, a *lésza* hosszában több fejet alkalmaznak s a *lészát* kanyarogva vagy könyökösen viszik, mely esetben a fej mindig a könyökbe esik.

Emléke is alig él a kishalászkörében.

A Varsa

A varsák között, amelyek számos alakban és szerkezetben élnek, a ma is élő *füles varsa*, mely taraján fület visel – melynél fogva a kiemelhető – s amely vesszőből van fonva, tarthat jogot arra, hogy a magyar történeti halászszerzők között helyet foglaljon, minthogy a neve a régi okiratban előfordul, s a vele való halászás joga adományozás tárgyát is képezte.

A füles-forma kétféle: tömött fonású, csíkhalakra; és ritka kötésű, mindenféle halra; alkalmanként az utóbbi az, amelyet a régi okiratok ansa alatt értenek.

A varsa átmenetet képez a rekesztő halászatától a mozgóhoz, de többféle alkalmazása létezik. Belehelyezik a folyókba partmentében, néha halterelő verést is alkalmazva hozzá; vagy tavakban nádüstökök átjáróiba; rendszeren éjszakára rakják be, reggel pedig kiemelik.

Varsázás

Vesszővarsa. A rekesztő halászatnak mozgatható válfaja a varsázás. Anyagát tekintve kétféle lehet a varsa: vessző, vagy háló. A vessző az ősbibb. Ez készülhet sűrű vagy ritka fonással, különböző alakban. A Duna mentén évtizedek óta orvhalászszerzőnek tekintik, ezért pontos adatokat is csak elvétve kaptunk alakjára vonatkozóan. Ezek szerint sűrű fonatúak voltak, tojás, kúp vagy köcsög alakúak, egy vörsökük van. Ürítőnyílásuk vagy a csúcson vagy oldalt helyezkedik el, az előbbi esetben szalma vagy nádcsutakkal dugják be, vagy ajtót szerelnek rá.

Használatkor vagy karóhoz kötözték, és úgy szúrták le a fenékhez, vagy követ tettek bele és vízbe dobták. Ilyenkor fentővel szedték fel. Sokszor bokrot is kötözték a tetejére, hogy a hal jobban belemenjen.

Kötésük sok munkával járt, nem értette mindenki, keveset is fogott. Folyóvizeinkben nagy ellenállást fejt ki és terjedelmes. A termelékenység fokozásának egyik módja a fogóeszközök szaporítása. Ezt látjuk a varsás halászkoránál is. A vesszővarsákból azonban legfeljebb 4-5 db fér egy ladikba, így azok megfelelő helyre való szállítása tetemes időt venne igénybe.

Hálóvarsa. Könnyen mozgatható, kis helyen tárolható és elméletileg bármilyen méretben készíthető a hálóvarsa. Nagyságuk a víz mélységétől függ, a készítés módja egyénekenként variálódik. Nagyságát az első karikán lévő szemek számával mérik. Legáltalánosabb az 50 – 60 szemes varsa, melynek 5 karikája, két vörsöke, egy vagy két szárnya van.

Minden halász megismeri saját varsáját a kötésről. Ezek az eltérések oly csekélyek, hogy a laikus semmi különbséget nem fedez fel a két varsa között, de a gyakorlott halászszem egy pillantással kiválasztja a magáét. Néha külön jelet is tesznek bele, ez öröklődhet a családban és szükség esetén kétségtelenül eldönti a tulajdonjogot.

A varsakarót baltával hegyezik ki, ferdére, különben berepednének. A kész szerzőt régebben és ma is forró kátránnyal, bitumennel kenték be. E nélkül pár hónap alatt tönkremenne. Így a használatától függően 2 – 6 évig eltart. Pontyra tavasszal használnak impregnálatlan varsát is.

A varsa egész éves szerző, ahol megfelelő sekély víz van, mindig használható. Főszezonja a nagy víz, mikor elönti az erdőket, főleg a zöldár idején tavasszal. Ilyenkor az erdőben, a malátban szúrják le, akkora vízben, hogy éppen ellepje. Ha a varsa felső része már kilátszik a vízből, akkor beljebb rakják le.

Ha teletöbe teszik a varsákat, egy kötegbe 5 – 6 db-ot kötnek és a karókat fent, és lent összeerősítik.

Indulás előtt a halász a varsákat kötegekbe teszi, leginkább 4 db-ot egy kötegbe, de a helyzettől függően esetleg többet is. A varsákat mindig szájjal összeszorítva párosával teszi, hogy leszúrásnál már úgy jöjjön kézre. Így a ladikba 30 – 40 varsát is beraknak.

Reggel 3 – 4 óra körül indulnak varsázni. A halász a ladikba egyedül ülve evez. Hogy könnyebben felismerje saját varsáját, a karók vízből kiálló végeit megfaragja, meghántja. A varsák a vízfolyásra keresztbe állnak, kettesével, szájjal egymásnak fordítva, kissé fedve egymást, hogy köztük a hal nem bújhasson át. A halász a varsákhoz érve feláll, evezővel vagy a karókba kapaszkodva irányítja magát. A csúcstakarót kirángatja, a varsát félig kiemeli, ha üres, mindjárt visszaszúrja, ha van benne hal, a ladikba emeli. A vörsökön benyúlva szedi ki a zsákmányt és a ladikba dobja. A karót visszaszúrja, ügyelve, hogy a varsa feszesen álljon. Időnként szappallyal kidobja a vizet a ladikból, és frisset mer a halakra. Kétnaponként a fákra akasztja száradni a varsát. A szárazakat mindig délután teszik le. Egy részük szárad, más részük a vízben van, így váltogatják.

Ahol mélyebb a víz, ott csak egyesével szúrják le, a szárnykaró a partnál van, a varsa kisé lefelé fordított szájjal a partnernek néz. Nagy távolságokra, sebes víznél kettesével mennek varsázni, hogy könnyebb legyen az evezés.

Télire vagy a már említett módon kötegelve teszik el, de így a pamut könnyen összeugrik, vagy pedig az erdőben fákra aggatják. Néha jég alatt is varsáznak. Léket vágva tűzik le. Mélyebb víz kell, különben fölfagy a jéghez és tönkremegy.

További varsatípusok:

- menyhalvarsa (3 karikás varsa egy bújóval szárny nélkül)
- fenékvarsa (3 karikás varsa egy bújóval szárny nélkül)
- rekesz vagy kapuvarsa (8-10 karikás varsa, a hátsó 5 karika olyan, mint a részletesen leírt 5 karikás varsa) A partig kifeszített háló tereli a kapuvarsába. Ez a vejsze modernebb változata.
- Dobvarsa (Karikai egyforma nagyok, és mindkét oldalról van bejárata. A vörsökök vagy bújáj összeérnek, egyik lejjebb áll, mindkét oldalán van szárnya)

A hálóvarsák elterjedése a múlt század első felében kezdődhetett, s századunk elején még tartott.

Ásványrárón 40 – 50 éve kezdték a hálóvarsát használni, addig csak sűrűfonatú vöntöröket használták.

Ráckevei adatok szerint a Soroksári-Dunán az első világháború előtt és után honosodott meg az ötkarikás varsa, addig a háromkarikás, egyversetes forma volt. Más adatok szerint már 1894 körül megjelent az ötkarikás, kétversetes, kétszárnyú varsa, melyet egy vadőr hozott Baja környékéről. 5 – 6 év múlva maguktól kezdték egyszárnyúra készíteni. Mikor a baracskai halászok a 20-as években odakerültek, már ezt találták, de a hátsó visza kétágú volt, nem három. Néhány varsát el is loptak a helybeliek, hogy leolvassák, de a baracskaiak is tanították őket.

Tiszai gyűjtések anyagából kitűnik, hogy Szeged, Csongrád vidékén az 1910-es évek körül jelenik meg csak az ötkarikás, kétszívű, egyszárnyú varsa, állítólag dunai hatásra.

Addig kétszárnyú, háromkarikás, egyszívű varsát használtak, s ezt a típust honosították meg a Balatonon is a múlt század második felében, míg az ötkarikás, kétvörsökű egyszárnyú alakot a berki szlovákoktól vették át a fonyód-vörsi halászok véterháló néven. Mint a fenti adatok mutatják, a hálóvarsát nem tekinthetjük „ösi” szerszámnak.

A terjedés egyik oka bizonyos szabályozások által megváltoztatott vizek természete volt. Míg korábban a kiöntésekben, holtágakban a kishalásznak jól jövedelmezett a vejsze és néhány vesszővarsa, a nagyhalász pedig bőven talált tanyát, ahol nagyhálóját meghúzva tisztes keresetet érhetett el, a szabályozások után ezeknek, a helyeknek jó része kiszáradt, ill. elöntődött, elfüzesedett, ahol a varsa lett a legkifizetőbb fogó eszköz. A sebesebb folyású vízben alkalmasabb a cérna, mint a vessző, azonkívül könnyebb a kezelése, szállítása stb., természetes, hogy elszaporodott. Közrejátszhatott még az, hogy a század végén a gyári fonal és háló megjelenése könnyebbé tette előállítását. Még akkor is, ha mint az adatok mutatják, a varsát házi fonalból kötötték, de a nagyhálóhoz gyári anyagot használva a saját termés így ilyen célra szabadul fel.

Napjainkban a kishalászok az 5 karikás hálóvarsát használják, a vesszővarsákat már nem használják, a rekesztés tiltás alá került.

Állító halászat: melyeknél a halak útját állják, s a hal vagy megnyakzik bennük (marázsa-félék), vagy fennakad benne (tükörhálók).

- marázsa,
- eresztőháló,
- lesháló,
- tükörháló

A halászati eszközök ismertek a kishalászok körében, de amióta tiltás alá kerültek, nem használják őket. Ezek az eszközök napjainkban orvhalász eszközökké alakultak.

Emelő halászat

Aktív halászati módszer, amely azon alapszik, hogy a hal veszély esetén nem fölfelé, hanem lefelé és oldalra igyekszik menekülni, ezért az alatta levő, hirtelen emelt hálóba beleszalad. Általában partról vagy ladikból történik a halászat, a háló függőleges irányú vízbemerítésével, majd gyors kiemelésével. A háló mindig U-alakban többé-kevésbé öblösödő. Számos fajtája van: emelőháló(csuhé), csónakos emelő, tekerő emelő, tápli,

Ennél a módszernél lényeges a gyorsaság, hiszen a vízben úszó hal alá kerülő hálót kell olyan sebességgel kiemelni a vízből, hogy onnan a hal elúszni ne tudjon. A fajlagos ellenállásnak köszönhetően a hal szinte rátapad az alatta fekvő hálóra, és csak akkor kezd el fickándozni mikor már, a levegőben van.

Az emelő halászat eszközei:

- ollóháló,
- szákolás,
- emelőháló,
- pirit vagy kiscsuhé,
- szúrótápli,
- tekerős taupli,
- viharháló,
- milling,
- bokorszák.

A *milling* kialakítása eltér az eddig leírt emelőhálóktól. A hálót a felfelé irányuló „körmökhöz” és az ezeket tartó rövid „rúdhoz” rögzítik, ezek alulról tartják a hálót, kanálszerű formát adva neki. A rúd vége gyakran fogantyúval ellátott, a kezelést megkönnyítendő. Az eszköz hossza 3-4 m, szélessége 1,6-2 m. Ladikból halásznak vele a felszín közelében úszó halakra.

Kereső halászat, más néven Húzott szerszámos, hajtóhalászat

A halfogás lényege mindegyiknél a szerszám húzásában rejlik. A húzás során a hal kétféleképpen kerül halász zsákmányaként a hálóba. Egyik eset mikor a hal belegabalyodik a hálóba (kece) másik eset mikor a háló akadályként tereli a halat mely egyre kisebb helyet biztosítva a végén a partra tereli azt (húzóháló). Az eszközanyagot két nagy csoportra oszthatjuk: kis- és nagyszerszámokra. Az előbbiekhöz soroljuk azokat, amelyeket általában háromnál kevesebb ember kezel, az utóbbiakhoz, melyekkel háromnál több fő dolgozik. A gyakorlati halászatban ez az osztályozás ugyancsak él, és élesen megkülönbözteti a kis- és nagyszerszámokat, függetlenül attól, hogy rendkívüli esetekben a létszám csökkenhet, vagy emelkedhet.

A kece: Háromszög alakú, rendszerint kőrisfa keretre kerül a háló, vagy léhész melyet mindkét oldalról tükrög fog közre. Tehát a rendszer a tükröhálóhoz hasonlóan a hal hálóba való belegabalyodását okozza. A fa keret két végét kötéllel, ólmos ínnal kötjük össze és a léhész alsó része, erre kerül rögzítésre.

Az ily módon elkészített hálót leereszti a halász a mederfenékre és kihasználva a sodrás erejét folyásiránnyal párhuzamosan, húzza azt. Megfelelő időközönként (tanyánként) felhúzza a hálót, kiszedi a halat, és megigazítva visszahelyezi a szerszámot újabb fogás reményében. A tanya adott hosszúságú folyószakasz, mely vagy a hosszától, vagy pedig két akadó közötti szakaszból kapja a nevét.

Kisszerszámok:

- csontos kece,
- nyitott kece,
- koca,
- parás koca,
- gyérháló vagy görbeháló,
- gerebleháló,
- flák.

Nagyszerszámok:

- balintháló,
- bibla,
- kecsgeháló,
- tükröháló,
- bűvárháló,
- laptoló,
- kerítőháló,
- piszeháló (csalihalra).

Aktív halászati módszer, amelynek során a hálót általában a fenéken, folyásirányban vontatják. A hal általában folyásiránnyal szemben helyezkedik el az áramló vízben, és ebbe az irányba is kezd menekülni, és így akad bele a hálóba.

A *kuszakece* egy A alakú fakeretre erősített háló. A két szár (kecefa) végére súlynak egy-egy kecekövet erősítenek. Maga a háló a kecsége- és balinhálóhoz hasonlóan tükrös, azaz két nagyobb, 20-40 cm szembőségű háló (vegena) között helyezkedik el az apró szemű háló (léhés). A kecefa két vége közötti ín hosszú, félkörben lecsüngő, rajta súlyozásképpen lólábszárcsontok és ólomsúlyok vannak. Miközben a kecét a fenéken, folyásirányban vontatják, a lecsüngő ín alkalmazkodik a fenék gödreire, és kizavarja onnan a halakat, amelyek így belegabalyodnak a kecébe.

A *hosszúkece* vagy *bóné* A-alakú bónéféja hasonlít a kuszakece kecefájához. A lecsüngő ínen nincsenek lócsontok, csak csőszerű ólmok (turbukvasak), amelyek az ínen szabadon forognak, így az mintegy kerekeken gurul a fenéken. A bónéfára és az vasas ínre egy 3-4 m hosszú, háromszög alakú, csúcsos háló van rögzítve. A háló végéhez egy kb. 50 cm-es zsinegen egy lapos, átlukasztott kő, a bónékő vagy farkaló van erősítve, amelynek feladata, hogy vontatáskor a hálót kifeszítse, nyitva tartsa.

A nagyszerszámok és a különbözőfenéken húzott hálók a kece kivételével tiltott eszköznek minősülnek, bár a kishalászok körében ismertek.

Vető halászat

Aktív halászati módszer, amely azon alapszik, hogy a hal oldalt és lefelé menekül a veszély elől, és így, ha a felülről rádobott háló súlyozásánál fogva gyorsabban süllyed, mint ahogy a hal úszni tud, ez nem tud a hálóból kimenekülni.

Vetőhálók:

- dobóháló, rácháló, sleppháló

Dobóháló: a háló kiterítve szabályos kör alakú. Középpontját egy 5-10 cm átmérőjű fémkarika alkotja, erre vannak a szemek kötve. Kerületén ólomgolyókkal sűrűn súlyzott ín van. Ettől szabályos távolságban, 14-18 csarnok, spingli fut a közepéig, ahol több méter hosszú dobókötelben egyesül. Eldobáshoz testi erő és nagy ügyesség kell. A háló 6-8 kg-ot nyom, s ezt halászat közben több százszor kidobják. Az eldobásnak több módja van. A kötelet a halászok általában bal csuklójukra hurkolják, és tenyerükbe szedik karikára. A hálót a bal vállra terítve, egy ólmot a foguk közé szorítva, jobb kézzel megfogják az ólmos inat, és egy hirtelen kanyarodással kidobják. A háló felszedésekor a kötelet apró rángatásokkal húzzák felfelé, hogy a fenéken elterülő háló zacskó alakban húzódjon össze s felszedje onnan a halakat.

A Duna magyarországi alsó szakaszán a dobóháló használata jellemző, a rácháló ismert de nem használják.

Borító, tapogató halászat

E fogásmódnál a hangsúly a hal leborításán van. Az eszközök két alcsoportja a nyomószerszámok és a vetőszerszámok. Az elsónél merev vázat találunk, melyet úgy kell lenyomni, s az kupola alakban borul a halra (nyomóháló), a másik csoportnál váz nincs, úgy vetik el, s a háló ráterül a halra (dobóháló).

Nyomószerszámok:

- vesszőtapogató,
- hálótapogató,
- nyelesborító,
- magasborító,
- foggantyús tapogató,
- zsákos tapogató,
- nyomóháló.

Szigonyos és horgos halászat

A szigonyozás ma már tiltott és kiveszett módszer, egykor nagyon elterjedt volt, változatos eszközökkel és módszerekkel rendelkezett. A szigonyok egy vagy több ágú szűrő szerszámok, melyeknek visszafelé hajló szakállai megakadályozzák, hogy a hal elmenekülhessen róluk. A még fellelhető szigonyok vagy a lomtárakból vagy az orvhalászoktól kerülnek elő. Készítőik általában kovácsok, vagy még inkább cigánykovácsok voltak.

Szigonyfajták:

- nyaklószigony,
- magyar szigony,
- galóca szigony,
- makkos szigony,
- egyágú szigony.

Horgászat

A legközismertebb horgászati mód a nyeles horgászat. Hivatásos halász azonban nem használja, legfeljebb gyerekkorában szórakozik vele. Napjainkban viszont teljesen sportjellegűt öltött, különleges gyári szerszámokat használnak hozzá. A halászok által használt horgok rendeltetésüknek megfelelően különböző méretűek, és kivitelűek voltak. A szakirodalomban kuttyogatás néven ismert halászati módot a Dunán butykálásnak, buggyogatásnak, buggyogtatásnak, puttyogatásnak mondják. Eszközük a butyka, plutyka, buggyogató. Ezek az elnevezések inkább az alsó szakaszon élnek, ahol ezt a halászati módot gyakorolják is.

Horgászat, horgászeszközök fajtái:

- nyeles horgászat, (horgászbottal)
- butykázás vagy kuttyogatás,
- csapóhorog,
- kikötős horog,
- átkötős horog,
- csiklányhorog,
- fenékhorg,
- kecsgehorog.

Ezek az eszközök ismertek a kishalászok körében de tiltottak.

A halak lében kifejtett hatása

Továbbiakban néhány hal párosítást érdemes kiemelni, mely kiváló íz-harmóniával rendelkezik. Alapvetően megkülönböztetjük a vegyes és a ponty levet. A vegyes halból főzött lének megvannak a maga előnyei és hátrányai is.

Vegyes halászlé párosításai: ponty, csuka; ponty, márna.

Minkét párosításhoz alapvetően adható a harcsa, és fehérhal például a keszeg, kárász.

A márna és a csuka, hasonló íz-harmóniát kölcsönöz a lének, a ponty pedig biztosítja a közkedvelt halhús jelenlétét. A harcsa mennyiségét óvatosan kell kezelni, mert hígítja a levet. A fehérhal feladata, hogy a főzés során széteső teste sűrítse, és ízletesebbé, zamatosabbá tegye a hallevet.

Ha nincs csuka vagy márna tizede annyi menyhal is megteszi, hiszen rendkívül érdekes íze olyan erős, hogy töredéke kell a lébe csukához képest. A húsa rendkívül ízletes, az egyetlen édesvízi tőkehalunk.

Homogén halászlé: dévérkeszeg; ponty

Egyik a halászok által kedvelt hallé dévérkeszegekből készül. Ívási időszak előtt a halász könnyen hozzájuthat kettő, négy kg-os dévérkeszegekhez, melyeket célszerűen magukban főz meg. Az elkészítés már hagyományos módon történik. A lé valamennyivel hígabb, mint vegyes hal esetében, de az íz-harmóniája egyedi.

Pontylé az a halászlé, melyet bárkinek bármikor elkészíthetünk, hiszen a rendkívüli ismeretség és „átlagos” íz mindenkiből elismerő hatást vált ki. Az ily módon elkészített leves jóval sűrűbb, erősebb, mint az előzőekben leírt dévérkeszeg leve.

Halak lében kifejtett hatása:

Harcsa: vigyázzunk, mert hígítja a levet, tógazdasági példányai kövérek lehetnek.

Csuka: jellegzetes vad ízzel rendelkezik, csak akkor tegyük a lébe, ha mindenki szereti az általa kölcsönzött ízt. Mennyiséggel óvatosan kell bánni, mert elnyomhatja a többi hal zamatát.

Menyhal: hasonló jellegű, mint a csuka, csak legalább tízszer olyan vad ízzel rendelkezik. Csak azoknak ajánlott, akik kóstolták és ízlett nekik. Ha nincs csukánk kiválóan, helyettesíthetjük vele. Húsa rendkívül ízletes, hasonlít a harcsáéhoz.

Dévrkeszeg, balin, márna: akkor igazán egyedi az ízük, mikor kettő kg-os súlyt meghaladják, önállóan és kiegészítésként is javasoltak a halászlé készítéséhez. Húsuk száraz, rendkívül ízletes, kicsit szálkás.

Ponty: klasszikusan a halászoknak a nyurgaponty jut eszébe erről a halfajtáról, hiszen képzeljük el egy 4-5 kg-os halat, melynek a húsa szeleteléskor vetekszik a marhahússal, mind színben, mind íz-hatást tekintve. Nem túl szálkás, rendkívül ízletes, hiába mindenki kedvence.